

НАШ ЈЕЗИК

Књига XLIV

Св. 1–2 (2013)

САДРЖАЈ

Чланци

О облицима фитонима <i>налеј</i> (МИЛИЦА РАДОВИЋ ТЕШИЋ).....	3
Именица <i>криза</i> у савременом српском језику (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ).....	13
Именица <i>учиџељ</i> у лексичком систему српског језика (БОЈАНА МИЛОСАВЉЕВИЋ)	29
Формирање дискурса основношколског уџбеника – законитости колокације и конкорданције (СЛАВКО СТАНОЈЧИЋ)	45
О идентификовању логичког субјекта и његовом представљању у описним речницима српског језика (АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ).....	75
О 'госту' и 'гостопримству' у језику и речнику српског језика (РАДОЈКА ВУКСАНОВИЋ)	91
Фигуре хармоничног противуречја у изражавању средњошколаца (ЈЕЛЕНА СТЕВАНОВИЋ).....	103
О народској лексици у Речнику САНУ (НАТАША МИЛАНОВ)	121
Глаголи рађања у српском језику (лексичкосемантички аспект) (МИЛИЦА СТОЈАНОВИЋ).....	135

Прикази

Милош Ковачевић, <i>Грамаџичка џиџања српскога језика</i> (ДРАГАНА РАТКОВИЋ).....	151
Зборник радова <i>На џочецима модерне српске филологије</i> (АНА РАНЂЕЛОВИЋ)	159
Зборник радова <i>Језик, књижевност, вредности: језичка испираживања</i> (МИЛИЦА СТОЈАНОВИЋ).....	163

БОРЉЕ ОТАШЕВИЋ

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ИМЕНИЦА *КРИЗА* У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ*

У раду се анализирају граматичке, лексичке и текстуалне карактеристике именице *криза*. Ова именица се одређује као „кључна реч актуелног тренутка“.

Кључне речи: криза, лексикографија, кључна реч, синтагма, творбено гнездо.

Српски рјечник Вука Стефановића Караџића из 1818. године не бележи именицу *криза*.

У Ђисаловићевом *Речнику сѣраних речи* (Ђисаловић 1928) међу осам хиљада одредница налази се и именица *криза*: „**криза** г. одсутан обрт; опасне прилике“.

У Бакотићевом речнику (Бакотић 1936) наводе се три значења ове речи:

КРИЗА, *ж* (од *грч.* krisis), 1. промена на боље или на горе која нагло дође у току извесних болести; 2. критично стање које се појављује у пословима, у трговини и индустрији, у привреди, у финансијама; 3. у *драми*: врхунац у расплету догађаја драме.

И у Московљевићевом речнику (Московљевић 2000), први пут објављеном 1966. године¹, ова именица има три значења:

* Рад је написан у оквиру пројекта *Ојис и сѣандардизација савременог српског језика* (178021), који у целини финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Прво издање појавило се под називом *Речник савременог српскохрватског књижевног језика, с језичким савјетником*. Убрзо по објављивању

криза ж (грч. krisis) **1.** тренутак болести кад се очекује бољитак или погоршање. **2.** фиг. опасно стање у привреди, обично после периода напретка. **3.** тешко стање у неком послу, односима.

Слична значења наводе се у трећој књизи Речника МС, објављеној 1969. године:

криза ж грч. **1.а.** врло тешко стање. ... **б.** екон. периодична појава у књижевности која се очигледно, испољава у хиперпродукцији робе, а што има за последицу смањење производње и незапослености. ... **2.** мед. преломно стање у току болести после кога настаје побољшање или погоршање болести. ... **3.** осетљива ситуација, ситуација чега. ...

Најкомплекснији речнички чланак, с најпрецизнијим семантичким идентификацијама, разумљиво, доноси Речник САНУ:

криза ж (грч. krisis) **1.а.** уопште тешко, рђаво стање; ситуација, обично прелазна, која доводи у опасност даљи опстанак, развој нечега. ... **б.** екон. тешак периодични поремећај у књижевности привреди, у процесу књижевности репродукције, који се испољава у хиперпродукцији робе, што има за последицу пад цена и вредности књижевности, незапослености, смањивање кредити и инвестиција, пропадање малих предузећа, банака и сл. ... **в.** пол. испољавање непријатељских ставова, заштитности у међународним односима; рђаво, несређено политичко стање у једној земљи. ... **г.** ситуација, ситуација нечега. ...
2. тешко душевно стање, узнемиреност, душевни немир, обично праћен болом, паником. ...
3. мед. одсудан, преломан тренутак у току болести, после којег настаје побољшање или погоршање болесниковог здравственог стања. ...
4. књиж. врхунац заплета у драмској радњи, кулминација драмске радње. ... (Речник САНУ 1978)

И Речник МС и Речник САНУ економску кризу везују за капитализам². Мада је врло вероватно да ни социјалистичке привреде ни-

је забрањено и уништено, тако да је свега тридесетак примерака дошло до корисника.

² Речници руског језика објављени у совјетско доба економску кризу такође везују искључиво за капитализам: „Периодическое наступление в капиталистической экономике явление перепроизводства товаров, ведущее к разорению мелких производителей, к сокращению производства и к усиле-

су биле имуне на кризу, сужавање значења у овим речницима не може се сматрати за мањкавост. Владајућа (и једина дозвољена) партија у социјализму сматрала је да је економска криза својствена капитализму као систему, да капитализам нужно ствара кризу, па су се уместо именице *криза*, када је било речи о социјалистичкој привреди, користили разни еуфемизми.

Пошто емигрантске публикације нису биле укључене у грађу за израду ова два речника, а лингвисти се баве језиком а не економијом или политиком, лексикографско ограничавање економске кризе на капитализам било је неминовно.

Почетком осамдесетих година прошлог века, након Брозове смрти, ситуација се донекле мења па се све чешће говори о кризи и у социјализму. Облици испољавања економске кризе у капитализму и социјализму, поготово „реалном“, совјетског типа, нису исти³.

У једнотомном речнику српског језика Матице српске, објављеном 2007. године, економска криза више није ограничена само на капитализам:

кри́за ж ... а. тежак поремећај у економији, привреди (нпр. немогућност пласмана робе, пропадање предузећа и банака, смањење или прекид инвестиција, незапосленост и др.) (РСЈ 2007).

Данас именица *криза*, не само у српском језику⁴, спада у „кључне речи актуелног тренутка“. Термин⁵ је у језичку науку увела

нију безработицы (Ушаков 1936); „2. Экон. Периодическое относительное перепроизводство товаров в капиталистическом обществе, ведущее к расстройству экономической жизни, к безработице и нищете трудящихся“ (СРЯ 1983).

³ „Българският икономически дискурс от недалечното минало познава и дефицитната криза, чието проявление е недостиг на стоки и услуги и може да се определи като социалистически тип криза“ (ц. Атанасова 2010: 123).

⁴ „Сегодня среди ключевых слов текущего момента – *кризис*, это, думается, ни у кого не вызовет сомнений“ (ц. Шмелева 2009: 63); „Думата *криза* като езикова репрезентација на икономическото понятие „криза“ става изключително актуална в началото на 2008. г., при това не само в българския език“ (ц. Цонева 2010: 56); „Самата дума *криза* без съмнение е една от ключовите думи на нашето време и като всяка ключова дума има различни важни характеристики“ (ц. Цонева 2009); Каминска и Шмелова уводе и термин *кључна синџагма актуелног тренутка*: „Отдавая себе отчет в том, что в такой массе найдется множество случайных соседств этих слов в разных текстах, следует всё же признать, что *конец гламура* становится ключевым

Т. В. Шмелова пре двадесетак година (Шмелева 1993). Обележја која реч мора да поседује да би се могла назвати кључном, како наводи Шмелова, тичу се три аспекта постојања речи – текстуалног, лексичког и граматичког.

Текстуални аспект се испољава у фреквентности коришћења речи, поготово у новинским насловима, као ударном месту текстова масовне комуникације: КРИЗА ЗАПАДНОГ МОДЕЛА (Политика, 2012), КРИЗА НИЈЕ ГОТОВА (НИН, 2013), ПРОМЕНЕ И КРИЗА НА ВОЛСТРИТУ (НИН, 2008), САНКЦИЈЕ И ЕКОНОМСКА КРИЗА (Блиц, 2013), КРИЗА НА КОСОВУ (Курир, 2013), МЕРКЕЛ: ДУЖНИЧКА КРИЗА У ЕВРОПИ ЈОШ НАЈМАЊЕ ПЕТ ГОДИНА (Блиц, 2013), ТЕШКИ МАЉ КРИЗЕ (Политика, 2012).

Ове речи постају објекат масовне језичке рефлексије, појављује се мноштво исказа-дефиниција типа *X – то је...* или *X – то није...*

Лексички параметри речи – њена синтагматика и парадигматика – мењају се, првенствено ширењем могућности њене метафоричке употребе, модификују се синонимски и антонимски односи⁶.

Статус кључне речи побуђује активирање деривационог потенцијала – појављују се нови деривати, шири се сфера њихове употребе и семантика (Шмелева 1993, Шмелева 2009). Једини деривати забележени у описним речницима српског језика јесу придев *кризни*, именица *кризица* и глагол *кризирајти*:

кри́зни, -ā, -ō који се односи на кризу, који је у вези с кризом, захваћен кризом (Речник САНУ).

кри́зица (кризица) ж дем. од криза (Речник САНУ).

кри́зирати, кризирāм, 3. л . мн. кризирају несврш. [в. криза] фам. бити у кризи, пролазити кроз кризу (обично о наркоманима у току одвикавања) (Клајн и Шипка 2008).

сочетанием текущего момента, если ввести и такое понятие“ (ц. Каминская, Шмелева 2009).

⁵ У литератури се срећу и други термини: „Социальная значимость называемого им понятия относит слово *кризис* в группу самых актуальных слов, которые обозначаются в современной лингвистике по-разному – как коммуникативно важные слова, слова-шлягеры, лексические доминанты, ключевые слова“ (ц. Цонева 2012: 127).

⁶ О метафори природне силе у концептуализацији светске економске кризе в. Силашки и Ђуровић 2011.

Интересантно је да све три речи нису забележене ни у једном дескриптивном речнику. У Бакотићевом и Московљевићевом речнику нема ниједног деривата. У Речнику МС и РСЈ 2007 забележен је придев *кризни*, у Речнику САНУ – *кризни* и *кризица*, у Клајн и Шипка 2008 – *кризни* и *кризирајћи*.

Речници нових речи бележе само једну синтагму – *кризни штиаб* (Клајн 1992) и један дериват – *кризирајћи* (Оташевић 2008).

Број деривата данас је врло велики. Придеви *йосїккризни*, *йослеккризни*, *йрейккризни*, *йреккризни* показују да се криза данас доживљава као нешто веома важно, па се живот дели на период пре ње и после ње (деценијама је главни међаш био рат па се живот делио на предратни и послератни).

послекризни: Урушавање и анемичан послекризни опоравак овог сектора, који је свугде „локомотива“ која вуче целу националну привреду, био је велики удар на економску сигурност Американаца, јер су некретнине све до кризе биле главни и сигуран чувар иметка и гаранција стандарда, да би се у последњих пет година то претворило у фатаморгану (Политика, 2012); Када је криза окончана, организација се суочава са потребама ревитализације у послекризном периоду (И = интернет, 2011); „Послекризна ера не би требало да буде као преткризна ера“, указао је оснивач и директор Форума Клаус Шваб (Блиц, 2011).

посткризни: Економски саветник премијера Србије Јуриј Бајец каже да је припремљен нови посткризни модел економског раста и развоја Србије (Блиц, 2012); Предложен нови посткризни модел раста и развоја у коме кључно место треба да имају индустрија, пољопривреда, инвестиције и извоз (Школа бизниса, 2011); Посткризна обнова економије уз истицање у први план иновационих фактора раста главни је задатак странке парламентарне већине „Јединствена Русија“ (И, 2009).

наконкризни: Ко зна, можда то буде први наконкризни потез наше премијерке (И, 2010).

преткризни: Обим светске трговине је у децембру 2010. први пут премашио преткризни ниво, док је годишњи промет повећан за рекордних 15,1 одсто (Политика, 2011); Као доминантна прича и даље се гура објашњење да је преткризни период био нормалан, макар у смислу обрасца раста у реалној економији (Нови Репортер, 2011); Примена основних постулата кризног менаџмента ... на систематски начин припрема фирму да уочи преткризна стања и свесним поступцима избегне кризни удар у целини (Бранислав Машић: Стратегијски менаџмент, Београд, 2009, стр. 443).

прекризни: Најбољи прогностичар познијих тешкоћа су били прекризни спољни дефицити, а не они фискални (НСПМ, 2011); Робни промет 2011. године је постигао прекризни ниво, те износи 30 милијарди долара (И, 2012); То надаље значи, да криза пружа могућност да се успостави нова равнотежа, виша или нижа у поређењу са прекризним стањем (Политика, 2012).

међукризни: Истраживања су показала да се у оквиру тих међукризнних интервала јављају и краћи међурецесивни циклуси (И, 2012).

унутаркризни: Сви унутаркризни фактори остају. Тим пре што су врло активне снаге радикалног ислама, које делују са суседних територија (И, 2011).

докризни: Кад је реч о ефектима девалвације и строге фискалне политике, треба указати и на пример мале прибалтичке републике, Летоније, која је у периоду 2009–2011. обавила жестоку буџетску консолидацију, очувавши курс своје валуте – лата – према евр у докризном нивоу (Глас јавности, 2012); Темпо индустријске еволуције уско је повезан са стањем енергетике, зато обнова докризног обима индустријске производње у земљама Централно-Источне Европе (ЦИЕ) могућа је само под условом повећавања техничког енергопотенцијала и одрживог раста показатеља производње електричне енергије (Глобус, 2009); А то што је Русија прва земља у којој су берзански индекси надмашили докризни период за нашу јавност није битно, као што је то рецимо 2008. био случај када су ти исти индекси падали (И, 2011).

Размере кризе представљене су бројним дериватима:

мегакриза: Peak oil (тј. раст цена нафте као последица приближавања ПО) није крив за постојећу финансијску кризу (није ни битно). Колико дуго ће трајати ова тренутна криза? Да ли можете да сагледате спајање ове кризе (боље да је назовемо кризице) са кризом која ће директно бити последица ПО (опадање производње и раст цена...)? Колико ће та мегакриза трајати? (И, 2008); Иако ће свој део у наговештају доласка Новог доба свакако одиграти и еколошке катастрофе и промена климе, као нешто што нас упозорава, а непосредно нам је видљиво, од пресудног ће значења ипак бити криза савременог човечанства, мегакриза Модерне која је узнемирила људе можда онако како су били избезумљени и неоријентирани почетком Новог века (И, 2013).

мегакризни: И тако Србија свечано и радно упловљава у годину 2009, унапред проглашену мегакризном (И, 2008).

суперкриза: Суперкриза на помолу! /наслов/ Свету до краја ове године прети највећа економска криза, већа и од оне која се десила 30-их година прошлог века, предвиђају британски и амерички аналити-

чари (Курир, 2011); У догледној будућности – нова суперкриза (И, 2009); Поједини сматрају да би нова суперкриза изазвала више ратова, а неки не беже чак ни од тога да прогнозирају трећи светски рат (Курир, 2011).

кризетина: Реално, нико нормалан не би желео сада да влада, када је у току ова кризетина (И, 2012); А док та кризетина не прође они ће, нормално, наставити да гуле сиротињу рају јер се, руку на срце, у то најбоље и разумеју (Етна, 2011); Црна Гора нема приходе осим туризма, некретнине су прошле, цене падају, још мало па ће тамо бити финансијска криза, али не криза већ кризетина (И, 2008).

велекриза: Разумем да је светска економска криза, почела у 16 сати и 36 минута. То разумем. Не разумем ... да је почела домаћа велекриза морала (И, 2008).

хиперкриза: Криза или боље хиперкриза идентитета средине као и жеља да се у њој чак пропагира национализам доводи људе до невероватних теоријских елаборација, притом збуњујући их у тој мери да трговачким манирима покушавају да нађу подршку како би и сами нашли какав такав ослонац да верују у оно у шта им је прилично сумњиво веровати (И, 2001); Нисмо се за ово борили!!! Хиперкриза морала и људског непамћења је на врхунцу! (И, 2009).

ултракриза: На глобалну економску кризу ми смо одговорили на свој оригинални, српско-хрватско-бошњачки начин: политичком ултракризом (Журнал, 2012).

кризица: Peak oil (тј раст цена нафте као последица приближавања ПО) није крив за постојећу финансијску кризу (није ни битно). Колико дуго ће трајати ова тренутна криза? Да ли можете да сагледате спајање ове кризе (боље да је назовемо кризице) са кризом која ће директно бити последица ПО (опадање производње и раст цена...)? Колико ће та мегакриза трајати? (И, 2008); Кризица или криза ... Високи представник међународне заједнице Валентин Инцко сматра да у Босни и Херцеговини постоји „кризица“. За разлику од њега, челници Републике Српске ситуацију у БиХ, због неколико закона које је Инцко донео, описују много драматичније (Данас, 2009); Дакле, све док они који оспоравају то право Србији и Србима не буду схватили да Србија и Срби имају итекако право на своје националне интересе, и не буду прихватили такву Србију ... они ће бити генератори криза и кризица на овом подручју (И, 2010).

миникриза: Такав оптимистички закључак се намеће после изјаве руског председника Владимира Путина који је дијагностиковао садашње британско-руске односе као – мини-кризу. Путин је дословно рекао да ће Русија и Велика Британија решити садашњу мини-кризу и да ће се односи те две земље нормално развијати (Вечерње новости, 2007); Дајући правце дебати, она ће уједно дати и правац и облик будућем току кризе. Аргумент да је англо-саксонски капитализам крив

већ је довео до покрета за строжим европским финансијским прописима, као и до мини-кризе у односима еврозоне са Британијом (И, 2012); Ирска је била у тзв. мини-кризи 2002. године, због америчке кризе е-компанија, и та криза је санирана. Међутим, талас глобалне кризе био је разорнији (Време, 2010).

Борба против кризе произвела је три деривата, два придева и један прилог – *пројивкризни*, *антикризни* и *антикризно*:

противкризни: Држава чији чланови Владе проглашавају светску економску кризу за њену шансу, тврдећи: да ће због исте у Србију навалити стампедо инвеститора, да су владине противкризне мере нешто изузетно што свет до сада није видео, да ће упркос кризи бити привредног раста, а њен председник марљиво све то понавља (а не ради се о предизборној кампањи), изазива код посматрача са стране, у најмању руку, осећај неверице да је тако нешто могуће (НСПМ, 2009); Када се чита противкризни план Барака Обаме, стиче се утисак да је то просто нови програм новог председника, о правцу развоја земље (И, 2009); Према Риа Новости Русија је издвојила из резерви 10 трилиона рубљи (340 милијарди долара) као противкризни пакет што представља скоро целокупан руски буџет (И, 2008).

антикризни: Лимитирање максималног износа плате коју могу да приме директори јавних предузећа и агенција биће једна од антикризних мера (Блиц, 2012); Представници Владе Србије предочили су јуче синдикатима и послодавцима сву тежину ситуације у којој се земља тренутно налази, али и антикризне мере које ће омогућити да ту ситуацију преживимо (Политика, 2012); Потребна антикризна влада (Глас јавности, 2012).

антикризно (прил.): Да би се остварио такав резултат тешко да смо се могли понашати антикризно, што би било логично у овом времену (Дан, 2011); Можемо ли са њима да делујемо антикризно? Намена ПИ је иновативност, искоришћавање вредности у подацима, тражење конкурентних предности, резерви (И); Да би то изборили нијесмо се могли понашати антикризно, чак шта више наш буџет је растао за износ путовања ка далеким европским дестинацијама (Арена, 2011).

Именица *кризолог* појавила се још осамдесетих година прошлога века. Коришћена је пејоративно за интелектуалце који су почели да указују на постојање кризе и у социјалистичком друштву. Данас је ова именица стилски неутрална и означава научнике који проучавају кризу.

кризологија: Кризографија и кризологија кризе америчке антропологије, изазване превасходно ванантрополошким мишљењем и редуковањем антропологије на етнографију, састојала се из уочавања ви-

ше различитих аспеката приписане кризе или чак из више „криза“ америчке антропологије (Иван Ковачевић: Антропологија између сцијентизма и дисолуције, Београд, 2010, стр. 157); Нико није предвидео слом социјалистичких друштава. Стипе Шувар уводи појам кризологија за друштвене науке које почињу 80-их да наговештавају кризу (Јелена Јанковић: Теорије о друштвеним променама, скрипта); Ако се успе у „заоштравању“, успеће се и у борби против наведеног, каже нам лекција из предмета „Кризологија и катастрофологија деведесетих на простору Бивше Југославије & Западног Балкана“ (И, 2008).

кризолог: Културолог, феноменолог и кризолог Ратко Божовић је и у овој новој књизи „фрешких“ текстова колумнистички брзо реаговао, као „вапијући у пустињи“ (И); Његово дело Друштвене неједнакости и модерно друштво (1974) и већи број његових радова који већ у наслову садрже појам „криза“ донели су му, као и другим његовим колегама, етикету „кризолога“ (Република, 2007); Као да је Кангрџа заборавио своје примедбе поводом Шуваревог избора за редовног професора, Бијелу књигу са листом „анархолибералних интелектуалаца“ на којој је Кангрџино име обилато презентирано, на Шуварево поспрдно политичко обележавање колега који су аргументовано указивали на кризу југословенског друштва седамдесетих и осамдесетих година прошлог века као „кризолога“ итд. (Република, 2003).

кризолошки: Управо таква манихејска подела жели се наметнути као кључна подела савремене кризе у Србији. У њој се хуманизам, модерност и просветитељство/просвећеност појављују као основне реторичко-полемичке фигуре. Стога се поновно преиспитивање „просветитељског пројекта“ у савременом кризолошком дискурсу појављује не толико из разлога чисто теоријске природе, него више из разлога оправдавања, односно утемељења различитих погледа на свет у време евидентне легитимацијске кризе различитих практичних, а у коначном – из разлога оправдавања различитих политичких становишта (Филозофија и друштво, 2006); Поново јој се указује „епистемолошка шанса“ да се врати „великим питањима свога времена“ на начин који би отклонио суморне „кризолошке“ констатације (Филозофија и друштво, 2006).

Именица *кризографија* спада у индивидуалну творбу.

кризографија: Кризографија и кризологија кризе америчке антропологије, изазване превасходно ванантрополошким мишљењем и редуковањем антропологије на етнографију, састојала се из уочавања више различитих аспеката приписане кризе или чак из више „криза“ америчке антропологије (Иван Ковачевић: Антропологија између сцијентизма и дисолуције, Београд, 2010, стр. 157).

Одсуство кризе означава се придевима *бескризни* и *некризни*:

бескризни: Развијају се, истовремено, буржоаске концепције бескризног, хармоничног развоја капиталистичке привреде, посебно његовог приватног сектора (И); За то су се постарали управо југокомунисти, одржавањем „нормалности“ на апаратима и петрификацијом система који је ... само у својој тоталитарној форми могао бити бескризни. Свака надолazeћа структурна криза – јачање терцијарног економског сектора, постојање конгломерата неподесних за „демократско“ самоуправљање, императив економске ефикасности наместо екстензивности – само је гурала елиту ка конзервативнијем решењу (И, 2012).

некризни: Тиме си савршени поданик јер си у бити лако поткупљив, јер ће ти, у некризна времена, лако уз већу плату продати беле бубреге за ове обичне (И, 2012); Да су нека друга, некризна времена, у делегацији би било бар 80 људи; овако, ова нејака шачица Срба имала је, поред навијачких, и радну обавезу да присуствује још једном звезданом тренутку председника (Е-новине, 2009); Није то, дакле, разлог, већ се финансијска криза овде прво и највидљивије сломила о леђа медија, посебно телевизија. Речју – ионако неразвијена привреда у кризи сигурно не даје довољно пара за рекламе, а телевизија има превише (чак и за некризно тржиште) и веома су скупе (И, 2010).

Именица *кризисиште* је успео индивидуални експресивни дериват:

кризисиште: Неко је остао на слободи уместо у затвору, некеме је Косово остало као дуговечно кризисиште из кога се на већ увежбан начин стичу гласови (И, 2007).

Именицу *криза*, као „кључну реч актуелног тренутка“, карактерише и текстогеност – способност да продукује мноштво текстова (Шмелева 2009). О кризи, њеном настанку, узроцима, облицима испољавања, могућностима превазилажења и слично написано је протеклих година на хиљаде чланака, студија, књига. И сама реч *криза* постала је предмет бројних промишљања:

Реч криза ушла је у наше животе прво кроз негирање њеног постојања, затим преко тврдњи да њен карактер није трајан (очекивана корекција тржишта, рекли би трејдери) до изјава да се ради о глобалном феномену који ипак неће имати значајније ефекте на нашу малу и локалну економију. Временом, фазу порицања заменила је спознаја да реч „криза“ може да послужи као оправдање за пропаст сваке економске политике, укључујући ту и српску. Криза је заслужено добила статус највише истине која не захтева никакво даље објашњење и која је истовремено сама себи и узрок и последица ... Међутим први

пут имамо прилику да сусретнемо кризу за коју се чини да је нешто више од простог појма, кризу која представља готово жив ентитет, недоступан ограничениости наше спознаје. Тиме је изгледа понуђено једино сувисло објашњење због чега се нико није упуштао у њено дубље тумачење. Довољно је изговорити „криза“ и ствар је решена. Људи су већ временом научили да ту реч треба прихватити ћутке и без поговора, исто онако као што се на дар прихвата свилен гајтан, само да се не би увредио гост који нам га је чак из Стамбола донео на поклон (И, 2009);

И садашњу финансијско-економску невољу народ сматра као суд Божији, но не говори суд него криза. Да би невоља била умножена неразумевањем! јер док се изговарала разумљива реч, суд, знао се и узрок због кога је невоља дошла; знао се и Судија, који је невољу попустио; знао се најзад и циљ попуштене невоље. Чим је пак употребљена реч криза, реч неразумљива свима и свакоме, нико ништа не зна да објасни ни због чега, ни од кога, ни к чему? Само се тиме разликује садашња криза од криза, које су од суше или поплаве или рата или помора или гусеница или друге неке напасти (Владика Николај: Мисионарска писма);

Никада нам се реч криза није чинила тако блиска и уобичајена као што је то случај у последње две године. Гомила економиста и разних стручњака анализира, предвиђа, критикује, сумира и надасве живи од те речи, а њен узрок, утицај и будући след никад се нису нису чинили несхватљивији и неизвеснији (И, 2012).

У новинским насловима честа је формула *криза као...* Блиска је дефиницији јер се њома истиче она страна кризе коју аутор сматра најважнијом: КРИЗА КАО ПРЕТЊА⁷; КРИЗА КАО КАПИТАЛИСТИЧКА ПРИЛИКА; КРИЗА КАО АЛАТКА ЗА ИЗГРАДЊУ ЕВРОИМПЕРИЈЕ; КРИЗА КАО ШАНСА; КРИЗА КАО УМИРАЊЕ СОЦИЈАЛНЕ ДРЖАВЕ; СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА КАО АЛИБИ; КРИЗА КАО ИЗГОВОР ЗА ОТПУШТАЊЕ...

Комбинаторне могућности ове именице последњих неколико деценија су знатно увећане. Број синтагми с именицом *криза* је огroman, а многе од њих су веома фреквентне. Као илустрација, биће наведене неке од њих:

придев + криза: економска⁸, светска економска, глобална, политичка, спољнополитичка, војно-политичка, кредитна, дужничка,

⁷ Сви наведени примери нађени су на интернету.

⁸ Цитати нису навођени ради уштеде простора. За сваку од наведених синтагми лако је наћи десетине реченица, у различитим изворима, у којима су употребљене.

буџетска, финансијска, изборна, постизборна, уставна, фискална, аграрна, социјална, социјално-економска, енергетска, идеолошка, демографска, популациона, национална, цивилизацијска, хуманитарна, талачка, емоционална, психолошка, еколошка, нафтна, стваралачка, професионална, грчка, сиријска...

криза нечега: банкарског система, фискалног система, долара, ликвидности, компјутерске индустрије, идентитета, власти, савремене цивилизације, европске цивилизације, породице, морала, духовности, књиге, читања...

криза у: свету, еврозони, зони евра, Европи, Алжиру, региону, филмској индустрији, музичкој индустрији, агробизнису, сфери политике, односима Русије и САД...

криза унутар: Европске уније, Демократске странке, коалиције, система евра, еврозоне, владајуће коалиције, владајуће странке, владајућег политичког блока, исламске заједнице, струке...

криза на: Блиском истоку, северу Косова и Метохије, турско-сиријској граници, тржишту капитала, хипотекарном тржишту, Београдској берзи...

криза с(а) (+ инструментал): таоцима, евром, струјом, горивом, гасом, руским туристима, ценама хране, несташицом хране, Грчком, Техераном, државним дуговима...

криза с(а) (+ генитив): светских берзи, Косова, севера Косова и Метохије, хипотекарног тржишта, периферије еврозоне, Волстри-та...

криза око: гаса, Сирије, Космета, проглашења независности Косова, снабдевања, буџета, дугова, ликвидности банака, евра, заставе, права наслеђа на престо...

Поједине синтагме с овом именицом су вишечлани термини: Велика криза, Кубанска ракетна криза, Анексиона криза, Тршћанска криза итд. Неке од њих су забележене у општим дескриптивним речницима, речницима страних речи, општим енциклопедијама и терми-нолошким речницима, друге још чекају на лексикографску обраду.

Наведени примери недвосмислено показују да је именица *кри-за* кључна реч актуелног тренутка. С обзиром на стање у свету и код нас, врло је вероватно да ће тај статус задржати још дуго времена.

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасова 2010: Тана Атанасова, Образни проекции на кризата в българския общественно-политически дискурс. у: *Сборник доклади от юбилейна международна научна конференция. Том 4. „Наука и икономика“*, Варна, 123–133.
- Башкова 2009: И. В. Башкова, Существование кризис в российских СМИ XXI века. *Политическая лингвистика* 2, Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 68–71.
- Каминская и Шмелева 2009: Т. Л. Каминская, Т. В. Шмелева, Гламур и кризис. *Вестник Новгородского государственного университета. Серия „Гуманитарные науки“* № 47. Великий Новгород, www.rus.jf.spbu.ru/upload/.../doc_1251990019
- Силашки и Ћуровић 2011: Nadežda Silaški, Tatjana Đurović, The natural force metaphor in the conceptualisation of the global financial crisis in english and serbian. *Зборник Маџице срѣске за филологију и лингвистику* LIV/1, 227–245.
- Цонева 2009: Л. Цонева, Метафорическое моделирование экономического кризиса. у: *Активные процессы в различных типах дискурсов: политический, медийный, рекламный дискурсы и интернет-коммуникация. Материалы международ. конференции*, Москва – Ярославль: Ремдер, 540–548.
- Цонева 2010: Лиляна Цонева, Думата криза като ключова дума на временото. у: *Световната криза и икономическото развитие. Сборник доклади от юбилейна международна научна конференция. Том 4*, Варна: Наука и икономика, 56–63.
- Цонева 2012: Лиляна Цонева: Слово кризис в современном медиатексте. *Славистика* XVI, Београд, 127–134.
- Шмелева 1993: Т. В. Шмелева, Ключевые слова текущего момента, *Collegium* 1, Киев: Издательский дом Дмитрия Бураго, 33–41.
- Шмелева 2009: Т. В. Шмелева, Кризис как ключевое слово текущего момента, *Политическая лингвистика* 2, Екатеринбург: Уральский государственный педагогический университет, 63–67.

РЕЧНИЦИ

- Бакотић 1936: Др. Лујо Бакотић, *Речник срѣскохрвајског књижевног језика*. Београд: ауторско издање.

- Ђисаловић 1924: Проф. Др. Веселин Ђисаловић, *Речник сѣраних речи*. Нови Сад: ауторско издање.
- Клајн 1992: Клајн Иван, *Речник нових речи*. Нови Сад: Матица српска.
- Клајн и Шипка 2008: Иван Клајн, Милан Шипка, *Велики речник сѣраних речи и израза*. Нови Сад: Прометеј.
- Московљевић 2000: Др Милош С. Московљевић, *Речник савременог српског књижевног језика с језичким савјетником*. Београд: Гутенбергова галаксија.
- Оташевић 2008: Ђорђе Оташевић, *Речник нових и незабележених речи : сажетко издање*. Београд: Алма.
- Речник МС: *Речник српскохрватског књижевног језика*. I–VI. Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- Речник САНУ 1978: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* X. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српскохрватски језик.
- РСЈ 2007: *Речник српског језика*. Нови Сад: Матица српска.
- СРЯ 1983: *Словарь русского языка в четырех томах. Издание второе, исправленное и дополненное*. Москва: Русский язык.
- Ушаков 1936: *Толковый словарь русского языка* (под редакцией Д. Н. Ушакова). Москва: Государственный институт „Советская энциклопедия“.

Summary

Dorđe Otašević

THE NOUN *CRISIS* IN THE CONTEMPORARY SERBIAN LANGUAGE

The noun *crisis*, not only in Serbian language, now days belongs to the ‘key words of the current moment.’ The characteristics that one word must have in order to be defined as a key word are the three aspects of the word existence – textual, lexical and grammatical. The textual aspect is manifested through the frequency of word usage, especially in the newspaper headlines, as the central spot of the mass communication texts. The status of the key word raises the activation of the derivative potential – the new derivatives appear, the sphere of their usage and semantics expand. The number of derivatives today is pretty large: *postkrizni*, *poslekrizni*, *pret-*

krizni, prekrizni, nakonkrizni, međukrizni, unutarkrizni, dokrizni, megakrizna, megakrizni, superkriza, velekriza, protivkrizni, krizologija etc. The noun *crisis*, as the 'key word of the current moment' is also characterized by its ability to produce a great number of texts. The word *crisis* itself has become the subject of many reflections. The combinatorial possibilities of this noun have been significantly increased during the last few decades. The number of the phrases containing the noun *crisis* is huge, and many of them are very frequent.

The examples listed show unequivocally that the noun *crisis* is a key word of the current moment. Considering the state of things in the world and in our country as well, it is most likely that it will maintain that status for a long period of time.